

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ

**у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни,
Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка
Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України
(конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2
частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України
(щодо гарантування права на судовий захист
у малозначних спорах)**

К и ї в
22 листопада 2023 року
№ 10-р(П)/2023

Справа № 3-88/2021(209/21, 47/22, 77/23,188/23)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович (доповідач),
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Первомайського О.О. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Лубінець Д.В., Міністр

юстиції України Малюська Д.Л., Голова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Гулько Б.І.; науковці: Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України – доктор юридичних наук Тимченко Г.П., Київського національного університету імені Тараса Шевченка – доктор юридичних наук, професор Притика Ю.Д., кандидат юридичних наук, доцент Васирина Н.В., Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – кандидат юридичних наук, доцент Кравцов С.О., кандидат юридичних наук, доцент Мамницький В.Ю., Державного вищого навчального закладу „Ужгородський національний університет“ – доктор юридичних наук, професор Рогач О.Я., Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова – кандидат юридичних наук, доцент Бондаренко-Зелінська Н.Л., а також член Науково-консультативної ради Конституційного Суду України – доктор юридичних наук, професор Голубєва Н.Ю.,

Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Дорошко О.Є., Євстіфеев М.І., Кушаба І.П., Якіменко В.П. звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Згідно з пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу для цілей Кодексу малозначними справами є:

„1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

<...>

5) справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб“.

За пунктом 2 частини третьої статті 389 Кодексу не підлягають касаційному оскарженню:

„2) судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково“.

Обґрунтовуючи твердження щодо невідповідності Конституції України зазначених приписів Кодексу, Дорошко О.Є., Євстіфеев М.І., Кушаба І.П. та Якіменко В.П. у своїх конституційних скаргах посилаються на приписи Конституції України, Кодексу, рішення Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, а також судові рішення в їхніх справах.

2. Зі змісту конституційних скарг та долучених до них матеріалів убачається таке.

2.1. Дорошко О.Є. у серпні 2015 року звернулася до Жовтневого районного суду міста Харкова з позовом до комунального підприємства „Харківводоканал“, у якому просила стягнути з відповідача 100 000,00 грн на її користь як відшкодування моральної шкоди.

Жовтневий районний суд міста Харкова рішенням від 18 лютого 2020 року, залишеним без зміни постановою Харківського апеляційного суду від 21 грудня 2020 року, у задоволенні позовних вимог Дорошко О.Є. відмовив.

Дорошко О.Є., не погоджуючись із зазначеними судовими рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, оскаржила їх у касаційному порядку.

Верховний Суд ухвалою від 1 березня 2021 року відмовив у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Дорошко О.Є., зазначивши, зокрема, що „сума позову у цій справі про захист прав споживача є такою, що станом на 01 січня 2021 року не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб <...>. Отже, ця справа відноситься до категорії малозначних згідно вимог ЦПК України, які відповідають критерію передбачуваності. <...> оскільки Дорошко О.Є. подала касаційну скаргу на судові рішення у малозначній справі, що не підлягають касаційному оскарженню, у відкритті касаційного провадження у справі слід відмовити“.

2.2. Дорошко О.Є. у конституційній скарзі твердить, що пункти 1, 5 частини шостої статті 19, пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу не відповідають статтям 3, 8, 9, частинам першій, другій статті 24, частині першій статті 55, статті 64, пунктам 1, 3, 6 частини другої статті 129 Конституції України, оскільки, зокрема:

– «виділення частиною шостою статті 19 ЦПК України із загалу справ множини так званих „малозначних справ“ в залежності від ціни позову, категорії справи, предмета справи, та подальше позбавлення судом учасників таких справ майже всіх судових процедур, є справжньою дискримінацією <...>.

Така дискримінація за ціною позову та іншими ознаками, вказаними у частині шостій статті 19 ЦПК України, порушує конституційне право на рівний доступ до правосуддя, яке забезпечується не лише відкриттям провадження у справі, але й судовими процедурами»;

– «<...> встановлення „малозначності“ справ, що супроводжується позбавленням <...> судових процедур, є дійсно настільки дискримінаційним явищем, що повністю викидає особу із судового процесу – у „малозначних“ справах судового процесу немає взагалі, тобто, немає ані публічного розгляду

справи, ані гласності судового процесу, ані справедливого суду, ані честі та гідності, тобто, немає взагалі доступу до правосуддя».

2.3. Євстіфеев М.І. у червні 2021 року звернувся до Печерського районного суду міста Києва з позовом до Державної казначейської служби України, у якому просив стягнути на його користь 59 257 грн шкоди, завданої неконституційним актом.

Печерський районний суд міста Києва рішенням від 2 червня 2022 року, залишеним без зміни постановою Київського апеляційного суду у складі колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ від 17 січня 2023 року, відмовив Євстіфееву М.І. у задоволенні його позовних вимог.

Не погоджуючись із зазначеними судовими рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, Євстіфеев М.І. подав касаційну скаргу.

Верховний Суд ухвалою від 3 лютого 2023 року відмовив у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Євстіфеева М.І. з посиланням на те, що „ціна позову у справі <...> становить 59 257 грн та не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Тобто справа <...> є малозначною у силу вимог закону“.

2.4. Євстіфеев М.І. вважає, що пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу суперечить частині першій статті 8, частині третій статті 22, частині першій статті 24 Конституції України з огляду на те, що:

– „встановлення обмежень касаційного оскарження судових рішень залежно від предмету спору та ціни позову було звуженням змісту та обсягу конституційного права на касаційне оскарження судових рішень“;

– „законодавець запровадив дискримінаційне правове регулювання, обмеживши доступ до суду касаційної інстанції залежно від обставин, які не є релевантними меті цих обмежень“;

– „формулювання підстав для касаційного оскарження судових рішень у малозначних справах не відповідає вимогам правової визначеності“.

2.5. Кушаба І.П. у лютому 2021 року звернувся до Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області з позовом до Державної казначейської служби України, Головного управління Національної поліції в Тернопільській області, третя особа – Чортківський районний відділ поліції Головного управління Національної поліції в Тернопільській області, у якому просив відшкодувати моральну шкоду в розмірі 100 000,00 грн, завдану внаслідок бездіяльності органу досудового розслідування під час здійснення досудового розслідування кримінального провадження № 12016210190000212.

Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області рішенням від 21 липня 2021 року, залишеним без зміни постановою Тернопільського апеляційного суду від 29 вересня 2021 року, у задоволенні позовних вимог Кушаби І.П. відмовив.

Не погоджуючись із зазначеними судовими рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, Кушаба І.П. оскаржив їх касаційним порядком.

Верховний Суд в ухвалі від 14 грудня 2021 року про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Кушаби І.П. зазначив, зокрема, таке: „<...> ціна позову у цій справі становить 100 000,00 грн, тобто суму, яка станом на 01 січня 2021 року не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (2 270,00 грн x 100 = 227 000,00 грн). Отже, справа, на судові рішення у якій подана касаційна скарга, є малозначною в силу закону“.

2.6. Кушаба І.П. у конституційній скарзі твердить про невідповідність абзацу першого пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу статтям 1, 3, 21, 22, частинам першій, другій статті 24, частинам першій, другій статті 55 Конституції України з огляду на те, що:

– „держава в особі Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду України не забезпечила <...> права на касаційний розгляд справи по причині її малозначності“;

– він „порушує рівність громадян, оскільки, одні громадяни, ціна позову яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для

працевдатних осіб мають право на касаційне оскарження, а <...> пенсіонер, який ледь виживає на мізерну пенсію, такого права позбавлений“;

– „при прийнятті Закону № 460–IX від 15.01.2020, в силу якого не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працевдатних осіб було звужено <...> право громадян на касаційне оскарження та касаційний розгляд справи по причині малозначності справи“;

– ним „порушено рівність конституційного права громадян на касаційне оскарження рішення суду у цивільній справі за майновою ознакою“.

2.7. У вересні 2019 року Якіменко В.П. звернувся до Оболонського районного суду міста Києва з позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю „Інвестиційно-розрахунковий центр“, у якому просив стягнути з відповідача на його користь 99 495, 37 грн.

Заочним рішенням Оболонського районного суду міста Києва від 3 грудня 2020 року позовні вимоги Якіменка В.П. задоволено частково, а саме відмовлено в частині стягнення з відповідача відсотків за користування коштами.

Київський апеляційний суд постановою від 14 лютого 2022 року заочне рішення Оболонського районного суду міста Києва від 3 грудня 2020 року щодо відмови у задоволенні позовних вимог скасував та ухвалив нове судове рішення в цій частині, яким позовні вимоги задовольнив.

Якіменко В.П. звернувся у травні 2022 року до Оболонського районного суду міста Києва із заявою про ухвалення додаткового рішення у справі за його позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю „Інвестиційно-розрахунковий центр“ про захист прав споживача, у якій просив суд стягнути з відповідача понесені ним „під час розгляду цивільної справи судові витрати у розмірі 15 329,00 грн“.

Оболонський районний суд міста Києва ухвалою від 24 травня 2022 року, залишеною без зміни постановою Київського апеляційного суду від 18 листопада

2022 року, залишив без розгляду заяву Якіменка В.П. про ухвалення додаткового рішення в частині стягнення витрат на професійну правничу допомогу, а в іншій частині – повернув заявнику.

Не погоджуючись із зазначеними судовими рішеннями, Якіменко В.П. оскаржив їх у касаційному порядку. Верховний Суд ухвалою від 13 лютого 2023 року відмовив у відкритті касаційного провадження, вказавши, зокрема, таке: „Вивчивши касаційну скаргу та додані до неї матеріали, Верховний Суд дійшов висновку про відмову у відкритті касаційного провадження, оскільки вона подана на судові рішення у малозначній справі, що не підлягає касаційному оскарженню“, а саме „предметом позову є вимоги про захист прав споживачів, ціна позову у даній справі становить 99 495,37 грн, яка станом на 01 січня 2023 року не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб“.

2.8. Якіменко В.П. у конституційній скарзі просить перевірити пункти 1, 5 частини шостої статті 19, пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу на відповідність статтям 3, 8, 9, 19, 22, частині першій статті 55, статті 64, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України (конституційність) та зазначає, що „інститут малозначних справ є недосконалим, оскільки створює таку юридичну невизначеність, яка суперечить принципу верховенства права, адже дозволяє Верховному Суду трактувати нечіткі та заплутані положення ч.6 ст. 19, п.2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України на свій розсуд, що призводить до маніпуляцій у питанні віднесення справи до малозначної під час вирішення питання про відкриття касаційного провадження на рішення судів попередніх інстанцій, у тому числі з мотивів участі у розгляді справи судді, якому був заявлений відвід“.

2.9. Голова Верховної Ради України у письмовому поясненні, зокрема, зазначив:

– „поява правового інституту малозначних спорів у законодавчому регулюванні національного цивільного процесуального права безпосередньо

обумовлена процесам гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу (далі – ЄС).

Регламент Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу № 861/2007 від 11 липня 2007 року, передбачає такий різновид судових справ як загальновизнаний і такий, що є альтернативою стандартному судовому процесу розгляду справ у країнах ЄС, у яких з 1 січня 2009 року діє процедура розгляду дрібних позовів“;

– «встановлення Законом України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів“ № 2147–VIII законодавчих обмежень доступу до касаційної інстанції цілковито узгоджується з положеннями Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи К(95)5 від 7 лютого 1995 р. „Щодо введення в дію й поліпшення функціонування систем і процедур оскарження в цивільних і торговельних справах“»;

– „законодавець надав суду касаційної інстанції право використовувати такий фільтр допуску справ до касаційного перегляду цілком обґрунтовано. Таке регулювання повністю відповідає чинній редакції пункту 8 статті 129 Конституції України <...>. Таким чином, Основний Закон України відніс визначення випадків касаційного оскарження судового рішення до питань законодавчої доцільності, вирішення яких відноситься до виключних повноважень Верховної Ради України“.

3. Розв’язуючи питання щодо конституційності пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із такого.

3.1. За Конституцією України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави (перше, третє речення частини другої статті 3); „в Україні визнається і діє

принцип верховенства права“ (частина перша статті 8); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (частина перша, друга статті 24); права і свободи людини і громадянина захищає суд (частина перша статті 55); виключно закони України визначають, зокрема, судочинство (пункт 14 частини першої статті 92).

3.2. Конституційний Суд України у своїх рішеннях послідовно обстоює позицію, що: „правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах“ (перше речення абзацу десятого пункту 9 мотивувальної частини Рішення від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003); „право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя“ (друге речення абзацу восьмого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018); „приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конституцією України права на судовий захист“ [перше, друге речення абзацу шостого пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022].

3.3. Приписи Конституції України та юридичні позиції Конституційного Суду України стосовно конституційних гарантій права на судовий захист посутньо співвідносні з приписами актів міжнародного права, зокрема статті 8 Усесвітньої декларації людських прав 1948 року, ухваленої Генеральною

Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, за якою „кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основоположних прав, наданих їй конституцією або законом“.

За пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, що його установлено законом, який розв'яже спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального звинувачення; судові рішення проголошують публічно, але преса й громадськість можуть бути не допущені до зали засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом конче потрібною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Європейський суд із прав людини наголосив, що пункт 1 статті 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є доступ до суду, що «рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення особи „правом на суд“ з огляду на принцип правовладдя в демократичному суспільстві. Для того, щоб право на доступ до суду було дієвими, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити чин [акт], що становить втручання в її права» [рішення у справі *Bellet v. France* від 4 грудня 1995 року (заява № 23805/94), § 36].

3.4. Конституційний Суд України в Рішенні від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023 констатував, що у своїх конституційних провадженнях він „<...> зважає на надбання спільноти (*acquis communautaire*) у цілому та на відповідні

предметові конституційного контролю окремі акти Європейського Союзу зокрема“ (абзац перший підпункту 3.5 пункту 3 мотивувальної частини).

Європейський Парламент і Рада Європейського Союзу постановою від 11 липня 2007 року № 861/2007 затвердили Європейську процедуру розв’язання дрібних позовів у країнах ЄС (*The European Small Claims Procedure*) зі змінами (далі – Правила ESCP), що є альтернативою звичайному судовому процесові розгляду справ та застосовною з 1 січня 2009 року.

Правила ESCP визначають перелік позовів, що їх розглядають за процедурою розв’язання дрібних позовів, та види позовів, які не можуть бути розглянуті за цією процедурою, зокрема: щодо статусу або правоздатності фізичних осіб, режиму майнових відносин подружжя, аліментних зобов’язань, спадкування; щодо нерухомого майна, за винятком грошових вимог; трудові спори і справи щодо соціального забезпечення; банкрутство; арбітраж; порушення недоторканності приватного життя і прав, пов’язаних із особою.

Із Правил ESCP убачається, що метою запровадження процедури розв’язання дрібних позовів є покращення доступу до правосуддя, спрощення та скорочення строків розв’язання дрібних позовів за допомогою зниження судових витрат, забезпечення швидкості та спрощення процедури визнання та виконання судових рішень, ухвалених за Правилами ESCP.

4. Розв’язуючи питання щодо конституційності пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із того, що за частиною другою статті 129 Основного Закону України основними засадами судочинства є, зокрема: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (пункт 1); змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (пункт 3); гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (пункт 6); розумні строки розгляду справи судом (пункт 7).

У частині п'ятій статті 131² Конституції України встановлено, що законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді, зокрема у малозначних спорах.

Отже, Основним Законом України внормовано не лише основні засади судочинства, а й види судових спорів, до яких віднесено й малозначні спори.

4.1. Конституційний Суд України зазначив, що „однією із загальних засад українського конституційного ладу є гарантія звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина“; „законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію“ [абзац другий, друге речення абзацу шостого пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022].

У Рішенні від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021 Конституційний Суд України наголосив: „Сутнісний зміст права на судовий захист, що його встановлено частиною першою статті 55 Конституції України, слід визначати як у зв'язку з основними засадами судочинства, визначеними приписами частини другої статті 129 Конституції України, так і з урахуванням змісту права на справедливий суд, визначеного у статті 6 Конвенції та витлумаченого Європейським судом із прав людини“ (абзац восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

Європейський суд із прав людини послідовно зазначає, що право на суд, гарантоване статтею 6 Конвенції, не є абсолютним; обмеження права, гарантованого статтею 6 Конвенції, не буде сумісним із пунктом 1 цієї статті, якщо воно не має правомірної мети та якщо немає розумної домірності між застосовними засобами та метою, що її прагнуть досягти [рішення у справі *Ashingdane v. the United Kingdom* від 28 травня 1985 року (заява № 8225/78), § 57]; домірність полягає в дотриманні справедливого балансу між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту основоположних прав людини [рішення у справі *Scordino v. Italy* (№ 1) від 29 березня 2006 року (заява № 36813/97), § 93].

У рішенні у справі *Pönkä v. Estonia* від 8 листопада 2016 року (заява № 64160/11) Європейський суд із прав людини визнав, що держави-члени можуть вважати за доцільне запровадити спрощену процедуру розв'язання дрібних позовів порядком цивільного судочинства; така спрощена процедура може відповідати інтересам сторін, оскільки вона полегшує доступ до правосуддя, зменшує витрати, пов'язані з розглядом справи, та прискорює врегулювання спорів; суд також зауважив, що держави-члени можуть ухвалити рішення про те, що таку спрощену цивільну процедуру, як правило, мають проводити в рамках письмового провадження, якщо тільки суд не визнає за потрібне провести усне слухання або якщо одна зі сторін не звернеться з таким клопотанням <...>; така спрощена процедура розв'язання дрібних позовів порядком цивільного судочинства безперечно має відповідати принципам справедливого судового розгляду, що їх гарантовано пунктом 1 статті 6 Конвенції (§ 30).

4.2. Конституційний Суд України констатує, що приписом частини п'ятої статті 131² Основного Закону України уконституйовано поняття „малозначні спори“.

Конституційний Суд України зважає на те, що в пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу та інших статтях Кодексу застосовано термін „малозначні справи“, а в частині п'ятій статті 131² Конституції України – термін „малозначні спори“.

З аналізу приписів Кодексу випливає, що ці приписи розвивають, конкретизують та деталізують припис частини п'ятої статті 131² Конституції України щодо судового розгляду малозначних спорів.

4.3. На Конституції України ґрунтовано галузеве законодавство, яке розвиває, конкретизує й деталізує конституційні приписи.

За статтею 1 Кодексу його призначенням є, зокрема, установлення порядку здійснення цивільного судочинства.

Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ для ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (частина перша статті 2 Кодексу).

Приписами Кодексу визначено основні засади цивільного судочинства, зокрема: верховенство права; повага до честі й гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; пропорційність; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи, забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, установлених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами (частина третя статті 2).

Законом України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів“ від 3 жовтня 2017 року № 2147–VIII (далі – Закон № 2147) у Кодекс внесено зміни щодо встановлення відносин із розгляду малозначних справ.

У Пояснювальній записці до проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (реєстр. № 6232), ухваленого як Закон № 2147, зазначено, що метою запровадження категорії малозначних справ є „нормативне врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді“.

4.4. У частині шостій статті 19 Кодексу визначено, які цивільні справи є малозначними.

Оцінюючи пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу на відповідність Конституції України, Конституційний Суд України зважає на те, що за

частиною шостою статті 19 Кодексу ціна позову є одним із критеріїв для віднесення цивільної справи до категорії малозначних.

За пунктом 3 частини третьої статті 175 Кодексу позовна заява має містити, зокрема, зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовому оцінюванню. Ціну позову визначають у позовах про стягнення грошових коштів сумою, яку стягують із урахуванням приписів статті 176 Кодексу в разі висунення позивачем майнових вимог.

За пунктом 1 частини четвертої статті 19 Кодексу визнання справи малозначною, за загальним правилом, має наслідком її розгляд у порядку спрощеного позовного провадження.

За статтею 275 Кодексу суд розглядає справи у порядку спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше шістдесяти днів із дня відкриття провадження у справі.

Розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження здійснює суд за правилами, установленими Кодексом для розгляду справи у порядку загального позовного провадження, з особливостями, визначеними у главі 10 Кодексу, та без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше (частини перша, п'ята статті 279 Кодексу).

4.5. До основних засад судочинства, визначених у частині другій статті 129 Конституції України, належить гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (пункт 6).

За статтею 7 Кодексу розгляд справ у судах проводять усно і відкрито, крім випадків, визначених Кодексом (частина перша); будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні (перше речення частини другої).

За статтею 8 Кодексу ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи; будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до

судових рішень у порядку, установленому законом (частина перша); інформація щодо суду, який розглядає справу, учасників справи та предмета позову, дати надходження позовної заяви (скарги) чи будь-якої іншої заяви або клопотання у справі, зокрема особи, яка подала таку заяву, ужитих заходів забезпечення позову та/або доказів, стадії розгляду справи, місця, дати і часу судового засідання, руху справи з одного суду до іншого є відкритою та підлягає невідкладному оприлюдненню на офіційному вебпорталі судової влади України в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів) (частина третя).

Конституційний Суд України, установлюючи посутній зв'язок між приписами частини другої статті 129 Конституції України, що визначають такі основні засади судочинства, як гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (пункт 6) і розумні строки розгляду справи судом (пункт 7), у контексті предмета конституційного контролю у цьому провадженні, виходить із того, що особа, яка реалізує своє конституційне право на судовий захист (стаття 55 Конституції України), передовсім заінтересована в додержанні розумних строків розгляду її справи судом. Водночас гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами є допоміжними юридичними явищами, що стосуються будь-якої особи.

Отже, додержання такої основної засади судочинства, як гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, має бути узгоджене з іншими основними засадами судочинства, визначеними Конституцією України, зокрема розумними строками розгляду справи судом.

4.6. Досліджуючи правомірність мети запровадження в Кодексі категорії малозначних справ, Конституційний Суд України виходить із того, що визнання справи малозначною та, як наслідок, її розгляд, за загальним правилом, у порядку спрощеного позовного провадження є передумовою забезпечення додержання

розумних строків розгляду справи судом – однієї з основних засад судочинства, визначених Конституцією України (пункт 7 частини другої статті 129).

Конституційний Суд України враховує, що, розв'язуючи процесуальне питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження, суд бере до уваги не лише ціну позову в цивільній справі, а й низку інших обставин: значення справи для сторін; обраний позивачем спосіб захисту; категорію та складність справи; обсяг та характер доказів у справі, зокрема чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; кількість сторін та інших учасників справи; чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження (частина третя статті 274 Кодексу).

Статтями 274, 277 Кодексу встановлено розв'язання судом питання щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, зокрема: вказано на право позивача заявляти клопотання про такий порядок розгляду, зазначено про можливість надання відповідачем заперечень із цього питання, встановлено право суду на постановлення ухвали про перехід зі спрощеного позовного провадження до розгляду справи за правилами загального позовного провадження.

4.7. Конституційний Суд України зважає також на те, що скорочення строку розгляду справи судом та інші процесуальні особливості розв'язання малозначних спорів мають наслідком зниження судових витрат для особи, яка реалізує своє конституційне право на судовий захист, що в цілому полегшує доступ до правосуддя та саму можливість реалізації права, гарантованого приписами статті 55 Конституції України.

Крім того, приписи частини шостої статті 19 Кодексу, які визначають категорію малозначних справ та їх розгляд судами у порядку спрощеного позовного провадження, є узгодженими із застосовними в країнах ЄС приписами

Правил ESCP, що визначають такий вид позовів, як дрібні, та внаормовують процедуру їх розв'язання у спрощеній процедурі.

У Правилах ESCP також визначено один із критеріїв для визнання позову дрібним – розмір позовних вимог не перевищує 5 000 євро (пункт 1 статті 2), що є співвідносним зі змістом приписів пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу.

Ураховуючи сукупність наведених міркувань, Конституційний Суд України висновує, що пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу не суперечать частині першій статті 55, частині другій статті 129 Конституції України.

5. Автори клопотань, аргументуючи невідповідність Конституції України пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, твердять про їх неконституційність не лише в аспекті визначення ними грошових критеріїв для віднесення цивільних справ до категорії малозначних, а й зазначають, що ці приписи є дискримінаційними з огляду на визначення в них значних розмірів ціни позову як критерію визнання справи малозначною.

Суб'єкти права на конституційну скаргу вважають, що внаслідок застосування судами пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу їхні справи було визнано малозначними, а тому їх було дискриміновано за ознакою майнового стану, що є порушенням передусім частини другої статті 24 Конституції України.

5.1. За Конституцією України „в Україні визнається і діє принцип верховенства права“ (частина перша статті 8).

Принцип юридичної рівності внаормовано статтею 24 Конституції України, за якою громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (частина перша); не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (частина друга).

5.2. Конституційний Суд України у своїх рішеннях сформулював юридичну позицію стосовно суті та змісту принципу юридичної рівності, що є значущою й для цього провадження „засада рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечує гарантії доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в частині першій статті 55 Конституції України. Ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного частиною першою статті 24 Основного Закону України, і стосується, зокрема, сфери судочинства. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав“ (абзац перший підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012).

Конституційний Суд України визнає допустимість обмеження конституційного принципу рівності за умови наявності правомірної, об'єктивно обґрунтованої мети, способи досягнення якої є належними та потрібними [абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 12 липня 2019 року № 5-р(I)/2019].

Отже, задля додержання вимог Конституції України приписи процесуального закону мають забезпечити рівні юридичні можливості процесуального характеру для всіх учасників судового процесу, а у разі встановлення приписами права процесуальних відмінностей застосовані в процесуальному законі юридичні засоби мають бути спрямованими на досягнення правомірної мети, ґрунтуватись на конституційних принципах правовладдя (верховенства права), юридичної рівності та домірності.

5.3. За статтею 14 Конвенції користування правами та свободами, визнаними в ній, має бути забезпечене без дискримінації на будь-який із таких підстав, як стать, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, належність до національних меншин, власність, станове походження, або за іншим статусом.

Європейський суд із прав людини зазначив, що „неоднаковість у ставленні є дискримінаційною, якщо бракує об’єктивних і обґрунтованих підстав; якщо немає правомірної мети або якщо бракує розумної домірності застосованих засобів меті, що її прагнуть досягти; Договірна Держава має певний простір обдумування (*a margin of appreciation*) у визначенні того, чи відмінності в інших схожих ситуаціях уможливають неоднакове ставлення та якою мірою (див. *Burden v. the United Kingdom GC*, № 13378/05, § 60, ECHR 2008)“ [рішення у справі *Hämäläinen v. Finland* від 16 липня 2014 року (заява № 37359/09), § 108].

5.4. Згідно з частиною шостою статті 19 Кодексу справи, ціна позову в яких не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (пункт 1), та справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п’ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (пункт 5), є малозначними.

За статтею 1 Закону України „Про прожитковий мінімум“ від 15 липня 1999 року № 966–XIV зі змінами прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження його здоров’я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, потрібних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості (частина перша).

Верховна Рада України, реалізуючи свої конституційні повноваження, в законах України про Державний бюджет України на конкретний календарний рік установлює розмір прожиткового мінімуму.

З огляду на те, що справи авторів клопотань суди розглядали в різні часові періоди з 2015 року до 2023 року, протягом цих років розмір прожиткового мінімуму змінювався, Конституційний Суд України вважає за доцільне використати у цьому конституційному провадженні розмір прожиткового мінімуму, установлений Верховною Радою України на 2023 рік.

За статтею 7 Закону України „Про Державний бюджет України на 2023 рік“ від 3 листопада 2022 року № 2710–IX (далі – Закон № 2710) прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 2 684 грн. Відповідно до статті 8 Закону № 2710 із 1 січня 2023 року мінімальну заробітну плату встановлено, зокрема, у місячному розмірі 6 700 грн.

Отже, за пунктом 1 частини шостої статті 19 Кодексу розмір ціни позову становить 268 400 грн, за пунктом 5 частини шостої статті 19 Кодексу – 671 000 грн.

5.5. Оцінюючи конституційність пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України вкотре наголошує на тому, що держава на виконання її головного конституційного обов'язку – утверджувати й забезпечувати права і свободи людини – має забезпечити дієвість цього конституційного припису.

Право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, та всі складники цього права, зокрема ті, що забезпечують доступ до суду та визначають обсяг і зміст процесуальних прав учасників процесуальних відносин, мають бути практичними та ефективними, а не теоретичними й ілюзорними.

5.6. Конституційний Суд України у цьому Рішенні висновує, що запровадження у цивільному судочинстві категорії малозначних справ має правомірну мету, що використання у пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу такого критерію для віднесення справи до категорії малозначних, як ціна позову, не суперечить приписам частини першої статті 55, частини другої статті 129 Конституції України.

Пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу мають бути досліджені на предмет домірності та відсутності в них дискримінаційного змісту з огляду на визначені ними розміри ціни позову.

5.7. Конституційний Суд України наголошував, що „гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає конечність забезпечення їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У державі, керованій правовладдям, звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а додержання загальних принципів рівності громадян перед законом та заборони дискримінації, що їх визначено приписами частин першої, другої статті 24 Конституції України, є неодмінним складником реалізації права на судовий захист“ [абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022].

У Рішенні від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023 Конституційний Суд України послідовно обстоює юридичну позицію, за якою «„верховенство права“ (правовладдя) вимагає, щоб утручання в конституційні права і свободи людини завжди було домірним» (абзац перший підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Отже, установлення у процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних має бути ґрунтовано на принципові домірності, що зобов’язує державу визначити в Кодексі такий розмір ціни позову, який не буде надмірним для обраної мети та не спотворить розуміння справи як малозначної для особи.

5.8. Конституційний Суд України вважає, що держава, реалізуючи свій розсуд щодо встановлення у процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних, має обов’язок додержуватись конституційних принципів та зважати на вимогу правомірності мети під час застосування такого юридичного засобу віднесення цивільних справ до категорії малозначних, як ціна позову, та додержуватись принципу домірності.

Конституційний Суд України зауважує, що визначені в частині шостій статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерії віднесення справи до категорії малозначних у сумі 268 400 грн (пункт 1) та 671 000 грн (пункт 5) є не лише значними, а й перевищують установлені в законі розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати.

Визначений у пункті 1 частини шостої статті 19 Кодексу розмір ціни позову перевищує 40 мінімальних заробітних плат та дорівнює 8 рокам одержання особою виплат у разі, якщо ці виплати дорівнюватимуть розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. За пунктом 5 частини шостої статті 19 Кодексу ціна позову перевищує 100 мінімальних заробітних плат та дорівнює 20 рокам одержання особою виплат у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Конституційний Суд України зазначає, що Кодекс не містить приписів, які в будь-який спосіб умотивовували б домірність визначення у пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу саме таких розмірів ціни позову.

Отже, Конституційний Суд України вважає, що визначені в пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерій віднесення справи до категорії малозначних не відповідають розумінню справи та спору в ній як малозначного.

5.9. Досліджуючи пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України також зауважує, що згідно з Правилами ESCP процедуру розв'язання дрібних позовів застосовують у разі, коли розмір позовних вимог не перевищує 5 000 євро (пункт 1 статті 2).

Водночас згідно з пунктом 1 частини шостої статті 19 Кодексу за офіційним курсом Національного банку України ціна позову становить 6 801 євро, а відповідно до пункту 5 частини шостої цієї ж статті Кодексу – 17 002 євро.

Отже, приписи пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу визначають грошовий критерій віднесення справ до категорії малозначних у розмірах, що перевищують аналогічний показник, установлений у Правилах ESCP.

5.10. Сукупність наведених міркувань дає Конституційному Судові України підстави для висновку, що приписи пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, у яких визначено розміри ціни позову як критерії для віднесення справи до категорії малозначних, а саме сто (пункт 1) та двісті п'ятдесят (пункт 5) розмірів прожиткових мінімумів, не є належними засобами регулювання процесуальних відносин.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу суперечать частині першій статті 8 та частині другій статті 24 Конституції України.

6. Конституційний Суд України вважає за доцільне у цьому провадженні окремо оцінити конституційність пункту 5 частини шостої статті 19 Кодексу в іншому аспекті.

6.1. За Конституцією України „держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт“ (частина четверта статті 42); до повноважень Верховної Ради України належить, зокрема, „визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору“ (пункт 5 частини першої статті 85).

У Рішенні від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023 Конституційний Суд України дійшов висновку, що „дієвий та ефективний захист прав споживачів є одним зі способів виконання державою її головного конституційного обов'язку – утверджувати й забезпечувати права і свободи людини“ (абзац перший підпункту 3.8 пункту 3 мотивувальної частини).

6.2. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другого боку, ратифікованої Законом України „Про

ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони“ від 16 вересня 2014 року № 1678–VII, сторони „співробітничать з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між їхніми системами захисту прав споживачів“ (стаття 415).

Конституційний Суд України зважає також на те, що за зведеною версією Договору про функціонування Європейського Союзу (*Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*) від 1 березня 2020 року (1201E/TXT) (далі – Договір про ЄС) захист споживачів належить до основних ділянок компетенції, що її поділяють між собою Європейський Союз і держави-члени (пункт „f“ частини другої статті 4).

Для підтримання інтересів споживачів та забезпечення високого рівня їхнього захисту Європейський Союз сприяє охороні здоров'я, безпеці та економічним інтересам споживачів, а також підтриманню їхнього права на поінформованість, обізнаність і створювання організацій для захисту їхніх інтересів (частина перша статті 169 розділу XV Договору про ЄС).

6.3. Конституційний Суд України з огляду на визначений в Основному Законі України стратегічний курс на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі наголошує на обов'язковості того, що Україна забезпечить високий рівень захисту прав споживачів через створення та функціонування механізму здійснення та захисту прав споживачів.

Складником такого механізму є юрисдикційна судова форма захисту прав споживачів, у межах якої споживачам має бути наданий доступ до правосуддя і забезпечено ефективність судового захисту їхніх прав та інтересів.

6.4. Законом України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку

розгляду судових справ“ від 15 січня 2020 року № 460–IX (далі – Закон № 460) частину шосту статті 19 Кодексу доповнено пунктом 5, за яким до категорії малозначних справ віднесено „справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п’ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб“.

Аналізуючи пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України керується тим, що визначений у ньому грошовий критерій ціни позову значно перевищує аналогічний критерій віднесення справ до категорії малозначних, установлений для всіх інших позивачів у пункті 1 частини шостої статті 19 Кодексу, – ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Тобто з дня набрання чинності змінами, внесеними Законом № 460 до Кодексу, споживачі на підставі припису пункту 5 частини шостої статті 19 Кодексу в разі подання ними позову в порядку цивільного судочинства будуть у менш вигідній юридичній ситуації порівняно з іншими позивачами – учасниками цивільних процесуальних відносин.

6.5. Конституційний Суд України виходить із того, що за пунктом 14 частини першої статті 92 Конституції України виключно у законі визначають, зокрема, судочинство. Тобто Верховна Рада України повноважна ухвалювати закони, що вносять процесуальні відносини, проте зміст цих законів має відповідати вимогам Конституції України.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України).

У Рішенні від 18 червня 2020 року № 5-р(П)/2020 Конституційний Суд України зазначив, що „однією з вимог принципу верховенства права (правовладдя) є вимога юридичної визначеності (як принцип) <...>. Принцип юридичної визначеності є істотно важливим у питаннях <...> дієвості верховенства права (правовладдя)“ (абзац перший підпункту 2.1.1 підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

В іншому рішенні Конституційний Суд України наголосив на тому, що „юридичну визначеність <...> слід розуміти не лише як право особи розраховувати на розумну та передбачну стабільність приписів актів права, чітке розуміння юридичних наслідків застосування таких приписів, а також як право особи на розумні очікування щодо послідовності та цілісності законотворчої діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні“ (абзац п'ятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022).

Конституційний Суд України зважає на те, що поняття „юридична визначеність“ згідно з міжнародними актами та документами означає, що „юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були зрозумілими й точними, а також, щоб їхньою метою було забезпечення передбачності ситуацій та правовідносин“ [Доповідь про правовладдя, схвалена Європейською Комісією „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25–26 березня 2011 року [CDL-AD(2011)003rev] (перше речення § 46)]; „брак сталості й послідовності законодавства <...> може вплинути на спроможність особи планувати свої дії. Проте сталість не є самоціллю: приписам права має бути властива спроможність пристосовуватись до умов, що змінюються. Приписи права можна змінювати, втім, за умов, що суспільство знає про це наперед і бере участь в обговоренні, а також що не буде шкідливих наслідків для правомірних сподівань“ [Спеціальне дослідження Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) „Мірило правовладдя“, CDL-AD(2016)007, пункт II.B.5.60].

6.6. Оцінюючи пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України визнає наявність у Верховної Ради України повноважень із ухвалення законів, які змінюють регулювання процесуальних відносин за участю споживачів. Проте законодавча діяльність Верховної Ради України з унесення таких змін та зміст відповідних законів мають відповідати конституційним вимогам, зокрема вимозі юридичної визначеності, в аспекті передбачності,

умотивованості та послідовності в нормативному урегулюванні суспільних правовідносин.

Конституційний Суд України констатує, що приписи Кодексу та Закону № 460 не містять указівки на правомірну мету віднесення справ про захист прав споживачів до категорії малозначних та визначення ціни позову в цих справах у сумі, що становить двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Не містить мотивування потреби у доповненні частини шостої статті 19 Кодексу пунктом 5 і Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку (реєстр. № 2314), ухваленого як Закон № 460.

6.7. З огляду на наведене Конституційний Суд України вважає, що пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу, за яким до категорії малозначних справ віднесено справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, не відповідає вимозі юридичної визначеності, конституційним приписам і міжнародним зобов'язанням України щодо забезпечення високого рівня захисту прав споживачів.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу суперечить частині першій статті 8, частині четвертій статті 42, пункту 5 частини першої статті 85 Конституції України.

7. Розв'язуючи питання щодо конституційності пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із того, що права і свободи людини і громадянина захищає суд (частина перша статті 55 Основного Закону України).

За частиною першою статті 92 Конституції України виключно у законах України визначено, зокрема, судоустрій та судочинство (пункт 14).

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України (частина третя статті 125 Конституції України).

У частині другій статті 129 Основного Закону України визначено низку основних засад судочинства, зокрема обов'язковість судового рішення (пункт 9).

За статтею 129¹ Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання (друге речення частини першої).

7.1. За пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України основними засадами судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

Конституційний Суд України, здійснюючи передувальний конституційний контроль проєкту конституційних поправок, які були внесені до Конституції України Законом України „Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)“ від 2 червня 2016 року № 1401–VIII, у своєму Висновку від 20 січня 2016 року № 1-в/2016 зазначив, що „особі має бути гарантовано право на перегляд її справи судом апеляційної інстанції. Після апеляційного розгляду справи сторони судового процесу можуть бути наділені правом оскаржити судові рішення першої та апеляційної інстанції до суду касаційної інстанції у випадках, визначених законом, що сприятиме забезпеченню реалізації принципу верховенства права“ (абзац другий підпункту 3.6.3 підпункту 3.6 пункту 3 мотивувальної частини).

У Рішенні від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020 Конституційний Суд України наголосив, що „хоча обсяг розсуду законодавця при встановленні системи судоустрою, процедури оскарження, підстав для скасування або зміни судових рішень судами вищих інстанцій, повноважень судів вищих інстанцій є широким, законодавець повинен, здійснюючи відповідне регулювання, виходити з конституційних принципів і цінностей та відповідних міжнародних зобов'язань України, зокрема щодо ефективного судового захисту прав і свобод

людини і громадянина“ (друге речення абзацу п'ятого підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

7.2. У статті 6 Конвенції гарантовано право на суд, одним зі складників якого є право на доступ до суду.

Право на доступ до суду не є абсолютним; за своїм змістом воно може бути обмеженим, особливо щодо умов прийнятності скарги на рішення; однак такі обмеження не можуть упливати на реалізацію цього права в такий спосіб або до такої міри, щоб саму суть права було порушено; ці обмеження мають відповідати правомірній меті, має бути розумний ступінь домірності між застосовними засобами і метою, що її прагнуть досягти [рішення у справі *Мушта проти України / Mushta v. Ukraine* від 18 листопада 2010 року (заява № 8863/06), § 37].

Європейський суд із прав людини зазначив, що застосовування статті 6 Конвенції до апеляційних та касаційних судів має залежати від характерних рис відповідного провадження, а також має бути врахована цілісність проваджень, що їх здійснюють у національному правопорядку (*legal order*), й роль касаційного суду у них (див., наприклад, рішення у справі *Monnell and Morris v. the United Kingdom* від 2 березня 1987 року, серія А, № 115, с. 22, § 56, і рішення у справі *Helmets v. Sweden* від 29 жовтня 1991 року, серія А, № 212-А, с. 15, § 31) [рішення у справі *Мельник проти України / Melnyk v. Ukraine* від 28 березня 2006 року (заява № 23436/03), § 24].

7.3. За підпунктом „с“ пункту 7 Рекомендації № R(95)5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо введення в дію й поліпшення функціонування систем і процедур оскарження в цивільних і торговельних справах, ухваленої на його 528-му засіданні 7 лютого 1995 року, скарги до суду третьої інстанції мають подавати щодо тих справ, третій судовий розгляд яких доцільний, наприклад справ, які розвиватимуть право або сприятимуть однаковому тлумаченню закону; вони також можуть бути обмежені скаргами у тих справах, де питання права мають загальне суспільне значення; від особи, яка

подає скаргу, слід вимагати обґрунтування підстав, за яких розгляд її справи сприятиме досягненню таких цілей.

7.4. Оцінюючи конституційність пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із того, що згідно з приписами Основного Закону України, юридичними позиціями Конституційного Суду України, що є співвідносними з приписами Конвенції та практикою Європейського суду з прав людини, право на касаційне оскарження судових рішень не є абсолютним.

Приписи Кодексу можуть установлювати обмеження на реалізацію права на касаційне оскарження судових рішень, однак такі обмеження мають бути ґрунтовані на приписах права, що є зрозумілими за своїм змістом і передбачними за наслідками застосування, та мати правомірну мету й бути домірними.

7.5. За статтями 25, 388 Кодексу судом касаційної інстанції у цивільних справах є Верховний Суд, який переглядає в касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій.

Згідно з частиною першою статті 389 Кодексу учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку визначені в Кодексі рішення (рішення, постанови, ухвали) судів першої та апеляційної інстанцій, що набули законної сили.

За частиною другою статті 389 Кодексу підставою для касаційного оскарження судових рішень є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Отже, у касаційному порядку може бути здійснений перегляд судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, проте лише у випадках, визначених Кодексом.

7.6. Припис пункту 8 частини другої статті 129 Основного Закону України перебуває у посутньому зв'язку з іншими конституційними приписами, зокрема приписом частини першої статті 8 Конституції України щодо дієвості принципу правовладдя (верховенства права).

Європейський суд із прав людини у цьому контексті зазначив, що „право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, слід тлумачити в контексті преамбули Конвенції, яка, зокрема, проголошує правовладдя як складову частину спільної спадщини Договірних Держав. Одним із основоположних аспектів правовладдя є принцип юридичної визначеності, згідно з яким у разі остаточного розв'язання спору судами їхнє рішення не можна ставити під сумнів (див. рішення у справі *Brumarescu v. Romania [GC]*, (заява № 28342/95), § 61, *ECtHR* 1999-VII)“ [рішення у справі *Христов проти України / Khristov v. Ukraine* від 19 лютого 2009 року (заява № 24465/04), § 33].

У своїх рішеннях Європейський суд із прав людини неодноразово наголошував, що перегляд не може бути прихованою апеляцією, а лише можливість існування двох поглядів на питання не є підставою для повторного розгляду; відступи від цього принципу виправдані, тільки якщо вони потрібні в обставинах суттєвого та переконливого характеру [рішення у справі *Ryabykh v. Russia* від 24 липня 2003 року (заява № 52854/99), § 52]; жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона хоче досягти мети щодо нового слухання справи та нового її розв'язання [рішення у справі *Пономарьов проти України / Ponomaryov v. Ukraine* від 3 квітня 2008 року (заява № 3236/03), § 40].

Європейський суд із прав людини послідовно обстоює позицію, що для розуміння змісту обмежень права на доступ до суду, гарантованого статтею 6 Конвенції, є потреба у врахуванні ролі касаційних судів та визнанні того, що умови прийнятності касаційної скарги щодо питань права можуть бути суворіші, ніж для звичайної скарги; застосування визначеного у національному праві критерію *ratione valoris* для подання скарг до Верховного Суду є правомірною та обґрунтованою процесуальною вимогою з огляду на саму суть повноважень

Верховного Суду щодо розгляду лише справ відповідного рівня значущості [див., наприклад, рішення у справі *Levages Prestations Services v. France* від 23 жовтня 1996 року (заява № 21920/93), § 45; рішення у справі *Brualla Gómez de la Torre v. Spain* від 19 грудня 1997 року (заява № 26737/95), § 36, § 37, *Reports* 1997–VIII; рішення у справі *Kozlica v. Croatia* від 2 листопада 2006 року (заява № 29182/03), § 32, § 33; рішення у справі *Jovanović v. Serbia* від 2 жовтня 2012 року (заява № 32299/08), § 48; рішення у справі *Shamoyan v. Armenia* від 7 липня 2015 року (заява № 18499/08), § 29; рішення у справі *Zubac v. Croatia* від 5 квітня 2018 року (заява № 40160/12), § 83, § 84].

7.7. Конституційний Суд України виходить із того, що додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) є надважливим для забезпечення поваги до суду, його рішень та дієвості всієї системи правосуддя в державі, керованій правовладдям.

„*Res judicata* означає: коли за апеляційною скаргою ухвалено остаточне рішення, то подальші звернення <...> неможливі. Слід визнавати остаточні рішення і дотримуватись їх, за винятком того, що є незаперечні підстави для їх перегляду“ [Спеціальне дослідження Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) „Мірило правовладдя“, CDL-AD(2016)007, пункт II.B.8.63].

Додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) полягає, зокрема, у тому, що жоден із учасників справи або інших юридично заінтересованих у розгляді справи осіб не має права вимагати касаційного перегляду остаточного та обов’язкового судового рішення лише для повторного слухання справи та ухвалення нового судового рішення.

Конституційний Суд України вважає, що чинне врегулювання у Кодексі процесуальних відносин із касаційного перегляду у цивільних справах судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, узгоднено з приписом пункту 8 частини другої статті 129 Основного Закону України та відповідає ролі Верховного Суду не лише як суду касаційної інстанції у цивільних справах, а й

як найвищого суду в системі судоустрою України (частина третя статті 125 Конституції України).

Верховний Суд як суд касаційної інстанції у цивільних справах із перегляду в касаційному порядку судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, має виконувати повноваження щодо усунення порушень норм матеріального та/або процесуального права, виправлення судових помилок і недоліків, а не нового розгляду справи та нівелювання ролі судів першої та апеляційної інстанцій у чиненні правосуддя та розв’язанні цивільних спорів.

7.8. Оцінюючи конституційність пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Конституційний Суд України також зважає на те, що перегляд у касаційному порядку судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, матиме наслідком збільшення судових витрат і тривалості розгляду цивільних справ, які за критерієм ціни позову або іншим критерієм визнані малозначними. Зазначені обставини знижують ефективність касаційного перегляду – одного зі складників механізму судового захисту.

Тому внаслідок встановлення процесуальних відносин у спосіб визначення в Кодексі підстав для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, можливе як виняток і лише у разі, коли це обумовлено потребами, що є значущими для дієвості та ефективності правосуддя, зокрема потребою розв’язання Верховним Судом як найвищим судом у системі судоустрою України складного юридичного питання, яке має фундаментальне значення для формування судами єдиної правозастосовної практики.

7.9. Конституційний Суд України вважає, що припис пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, що встановлює один із „фільтрів“ для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, – визнання справи малозначною – є зрозумілим за змістом та передбачним за наслідками застосування.

Зазначений припис Кодексу також має правомірну мету – додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) як одного з аспектів вимоги юридичної визначеності.

7.10. Оцінюючи конституційність пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу в аспекті домірності використаних у ньому юридичних засобів, що встановлюють „фільтр“ для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, Конституційний Суд України зважає на те, що безпосередньо в підпунктах „а“–„г“ цього пункту визначено випадки, за яких касаційне провадження має бути відкрите попри те, що справу визнано малозначною.

Такими випадками, що їх визначено в пункті 2 частини третьої статті 389 Кодексу, є, зокрема, наявність у касаційній скарзі питання права, що має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики (підпункт „а“); значний суспільний інтерес або винятковість її значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу (підпункт „в“); віднесення судом першої інстанції справи до категорії малозначних помилково (підпункт „г“).

Отже, установлений у пункті 2 частини третьої статті 389 Кодексу такий „фільтр“ для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, як малозначність справи, не є непереборною перешкодою для доступу особи до суду касаційної інстанції. Тому пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу містить домірні засоби законодавчого встановлення процесуальних відносин щодо відкриття касаційного провадження у малозначних справах.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України висновує, що пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу не суперечить частині першій статті 8, пунктам 8, 9 частини другої статті 129, частині першій статті 129¹ Конституції України.

8. За частиною другою статті 152 Конституції України та статтею 91 Закону України „Про Конституційний Суд України“ закони, інші акти або їх окремі норми, визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Установивши невідповідність Конституції України (неконституційність) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України задля забезпечення ефективності здійснення цивільного судочинства та надання Верховній Раді України строку на внесення змін до Кодексу вважає за потрібне відтермінувати втрату чинності цими приписами.

Верховна Рада України має привести нормативне регулювання, установлене пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, що визнані неконституційними, у відповідність до Конституції України та цього Рішення.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України „Про Конституційний Суд України“

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), пункт 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України.

2. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України.

3. Пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, визнані неконституційними, утрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

4. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, у відповідність до Конституції України та цього Рішення.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**